

CZU: 341.49:[341.645(4):341.231.14]

PEDEPSELE INUMANE SAU DEGRADANTE PRIN PRISMA JURISPRUDENȚEI ChEDO – NOȚIUNI ȘI CRITERII DELIMITATIVE

Valeriu CUȘNIR,

doctor habilitat în drept, profesor universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Radion COJOCARU,

doctor în drept, profesor universitar,
director al Școlii doctorale Științe penale și drept public
a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI

Rezumat

Prezentul studiu este dedicat abordării „pedepselor inumane” și „pedepselor degradante” ca forme de maltratare prevăzute de art. 3 al Convenției Europene a Drepturilor Omului. În baza studierii jurisprudenței CtEDO au fost fundamentate criteriile de identificare a pedepselor inumane sau degradante, inclusiv de delimitare de celelalte forme de maltratare: tortură, tratamente inumane sau tratamente degradante. Delimitarea prezintă interes mai ales pentru justa încadrare juridică a infracțiunilor prevăzute de art. 166¹ C.pen. al R. Moldova. Studiul este elaborat în cadrul programului de stat 20.80009.1606.05 „Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării Acordului de asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană”.

Cuvinte-cheie: pedeapsă penală, pedeapsă inumană, pedeapsă degradantă, tratament inuman, tratament degradant, tortură, jurisprudența CtEDO.

Summary

The present study has been dedicated to the approach of “inhumane punishments” and “degrading punishments” as forms of mistreatment provided by art. 3 of the European Convention on Human Rights. Based on the study of ECHR jurisprudence, the criteria for identifying inhuman or degrading punishments, including delimitation from other forms of maltreatment, were substantiated: torture, inhuman or degrading treatment. The delimitation is of particular interest for the fair legal classification of the crimes provided for by art. 166¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova. The study has been developed within the state program: 20.80009.1606.05 “The Quality of the Judicial Act and the Respect of the Rights of the Person in the Republic of Moldova: Interdisciplinary Research in the Context of the Implementation of the Republic of Moldova - European Union Association Agreement.”

Keywords: criminal penalty, inhuman punishment, degrading punishment, inhumane treatment, degrading treatment, torture, ECHR jurisprudence.

Aspecte generale. Actuala etapă de evoluție a dreptului penal european este puternic influențată de dezvoltarea drepturilor omului. La baza unei asemenea evoluții firești stă jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO), care în activitatea de interpretare și transpunere în viață a prevederilor Convenției europene a instituit pentru statele contractante mai multe obligații penale cu caracter pozitiv vizând protecția penală a drepturilor și libertăților fundamentale. În acest context, considerăm că abordarea acestor problematici este congruentă și deosebit de actuală pentru realizarea cu succes a aspirației de integrare a Republicii Moldova în marea familie europeană.

În scopul protejării demnității umane, ca valoare supremă a *acquis-ului* european, la art. 3 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) cu denumirea marginală de *Interzicerea torturii* este statuat dreptul persoanei de a nu fi maltratată: „Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante”. Actuala filosofie a drepturilor și libertăților europene este axată pe ideea că demnitatea persoanei nu reprezintă „...numai un drept fundamental în sine, ci reprezintă însuși temeiul drepturilor fundamentale” [1]. Acest lucru reiese în mod neechivoc din Preambulul Declarației Universale a Drepturilor Omului din 1948 (în continuare DUDO): „...Recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume...” [2]. Însăși CEDO a fost adânc inspirată din DUDO, fapt care reiese fără echivoc din Preambulul Convenției europene: „Considerând Declarația Universală a Drepturilor Omului, proclamată de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948..., scopul acesteia ... este recunoașterea și aplicarea universală și efectivă a drepturilor pe care ea le enunță...” [3].

Din interpretarea prevederilor art. 3 CEDO reiese că „pedepsele inumane sau degradante” formează o formă distinctă a maltratării pe lângă „tortură”, „tratament inuman sau degradant”. Pentru corecta înțelegere a limitelor de protecție a art. 3 din CEDO este obligatorie punerea la îndemâna interpretului național a unor criterii în baza cărora pot fi delimitate aceste forme de maltratare. Acele cinci forme de maltratate descrise în conținutul art. 3 din CEDO sunt corelative, adică rezultă una din alta, dar în același timp luând în considerație gravitatea lor sunt și diferite.

Abordări conceptuale privind pedeapsă inumană sau degradantă în jurisprudența CtEDO. La abordarea conceptului de pedeapsă inumană sau degradantă prin prisma jurisprudenței CtEDO urmează a fi luate în considerare mai multe premise.

În primul rând, pedeapsa penală, aplicată în privința unei persoane vinovate de comiterea unei infracțiuni comportă o anumită suferință la ni-

vel subiectiv. Acest lucru rezultă, spre exemplu, chiar din textul legii penale consacrat definirii pedepselor penale. Astfel, potrivit art. 61 alin. (1) C.pen.: „Pedepsa penală este o măsură de constrângere statală și un mijloc de corectare și reeducare a condamnatului ce se aplică de instanțele de judecată, în numele legii, persoanelor care au săvârșit infracțiuni, cauzând anumite lipsuri și restricții drepturilor lor”. Este firesc că pedeapsa penală, ca și cea contravențională, produce asupra persoanei anumite restrângeri în drepturi sau chiar lipsirea de anumite drepturi, fapt ce-i poate provoca suferințe de ordin psihic. Spre exemplu: restrângerea libertății fizice ca efect al plasării condamnatului într-o instituție penitenciară; interzicerea de a ocupa o funcție sau de a exercita o activitate de natura aceleia de care s-a folosit condamnatul la săvârșirea infracțiunii; interzicerea conducerii oricărui tip de mijloc de transport pe drumurile publice etc. Restrângerea sau privarea de drepturi este o caracteristică inerentă oricărei pedepse, mai ales atunci când este vorba de politica punitivă a statului.

Deși implică suferințe de ordin subiectiv, pedeapsa penală nu se aplică în scopul de a le provoca, ci în scopul corectării și reeducării persoanei care a comis o faptă ilegală, prin influențarea sau schimbarea mentalității sale. Prin urmare, pedeapsa penală nu se aplicată în scop de răzbunare, umilire sau înjosire a persoanei pentru răul făcut. În conformitate cu art. 4 alin. (2) C.pen.: „Legea penală nu urmărește scopul de a cauza suferințe fizice sau de a leza demnitatea omului. Nimeni nu poate fi supus la torturi, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante”. În acest sens pot fi menționate și prevederile din teza a II-a, art. 61, alin. (2) C.pen.: „...Executarea pedepsei nu trebuie să cauzeze suferințe fizice și nici să înjosească demnitatea persoanei condamnate”.

În cel de al doilea rând, în baza principiului suveranității pedepsa penală, ca sancțiune cu caracter penal este instituită și folosită numai de către stat prin intermediul instanței de judecată. Prin urmare, rolul ChEDO nu este de a decide, de exemplu, categoria de pedeapsă aplicată, cuantumul acesteia, perioada de detenție, tipul instituției penitenciare în care urmează să fie executată pedeapsa penală. Această prerogativă rămâne a fi de competența exclusivă a instanțelor judecătorești naționale. Astfel, problema aplicării unei pedepse în raport cu caracterul și gradul prejudiciabil al unei infracțiuni nu intră nici în competența, nici în sfera de aplicare a Curții. De exemplu, Curtea a statuat: „Nicio prevedere din Convenție nu interzice aplicarea pedepsei detențiunii pe viață unei persoane bătrâne” [4].

Prin urmare, art. 3 din CEDO nu se referă la orice pedeapsă penală, care în fond poate avea un caracter umilitor pentru persoana în privința căreia este aplicată. Pedepsele avute în vedere de art. 3 al Convenției europene se caracterizează fie printr-un caracter inuman pronunțat, fie prin efectul

degradant pe care îl poate avea asupra personalității umane. Statul nu poate recurge la pedepse ce ar contrazice sensul art. 3 din Convenție. Prin art. 3 al Convenției s-a urmărit instituirea unei interdicții de a permite aplicarea unor pedepse inumane sau degradante în baza unor norme ce aparțin sistemelor naționale de drept. Prin urmare, Curtea exercită un control de convenționalitate al legislațiilor naționale în materia pedepselor, astfel încât prin aplicarea lor să nu fie încălcată demnitatea umană în sensul avut în vedere de art. 3 al Convenției.

Una din primele ilustrări ale constatării încălcării art. 3 din Convenția europeană în formă de pedeapsă degradantă poate fi găsită în cazul *Tyrer c. Regatului Unit*, care a vizat problema pedepsei corporale. Un băiat de 15 ani a fost supus la trei lovituri cu o vargă de mestecăn. În prezența tatălui său și a unui doctor, reclamantul a fost forțat să tragă în jos pantalonii și să se aplece peste o masă. Era ținut de doi polițiști, în timp ce al treilea executa pedeapsa. Pentru început, Curtea a stabilit că pedeapsa suferită de Anthony Tyrer nu constituie o „tortură, nici o „pedeapsă inumană” în sensul art. 3, pentru că suferința pe care aceasta a provocat-o nu a atins nivelul implicat de aceste noțiuni”. În opinia Curții, pentru ca o pedeapsă să fie „degradantă” și contrară art. 3, umilirea sau disprețuirea provocată trebuie să atingă un nivel deosebit și să difere de elementul obișnuit de umilire pe care îl comportă în mod normal și aproape inevitabil pedepsele judiciare. Aprecierea în această privință este relativă, epinzând îndeosebi de natura și de contextul pedepsei, ca și de modalitățile sale de executare. Examinând ansamblul circumstanțelor cauzei, Curtea apreciază că bătaia aplicată petiționarului constituia o **pedeapsă degradantă**. În acest scop, Curtea arată câteva elemente. Pedepsele judiciare corporale implică, prin natura lor, ca o ființă umană să procedeze la violențe fizice asupra unuia din semenii săi. În afară de aceasta, este vorba de violențe instituționalizate, al căror caracter se combină cu ansamblul procedurii oficiale presupus de pedeapsă și cu faptul că executanții sunt complet străini delincventului. Deși Anthony Tyrer nu a suferit leziuni fizice grave sau durabile, pedeapsa sa, constând în a-l trata ca pe un obiect în mâinile puterii politice, a adus atingere demnității și integrității fizice acestuia. În sfârșit, rușinea de a se vedea administrându-i-se bătaia la fundul gol a agravat într-o oarecare măsură caracterul degradant al pedepsei, dar acesta nu a fost factorul unic sau determinant. Teza potrivit căreia o mare parte a populației insulei Man considera bătaia cu vergeaua ca un mijloc eficace de disuasiune a fost respinsă de către Curte, întrucât niciodată nu este admis să se recurgă la pedepse contrare art. 3, oricare ar putea fi efectul lor disuasiv [5].

Aprecierea unei pedepse ca inumane sau degradante depinde nu doar de conținutul sau natura acesteia, ci și de modul de executate și contextul în

care se aplică. De exemplu, Curtea poate pune problema caracterului degradant sau inuman al pedepselor în cazul unei pedepse exagerat de lungi aplicate unor categorii vulnerabile de persoane (copii și femei), al unei pedepse aplicate în mod arbitrar sau prin încălcarea ordinii stabilite de normele naționale etc.

Astfel, într-un caz Curtea a decis: „Pedeapsa detenției pe o perioadă nedeterminată aplicată unui tânăr poate fi lungă ca viața condamnatului și nu ar putea fi justificată pe considerente bazate pe necesitatea protecției publicului. Aceste considerente trebuie să țină seama de evoluția constantă a personalității condamnatului, pe măsura avansării vârstei sale. A nu se ține seama de modificările ce intervin în mod inevitabil la maturitate ar însemna ca tinerii să fie privați de libertate pe tot restul existenței lor, situație ce ar putea pune probleme pe terenul dispozițiilor art. 3 din Convenție” [6].

Într-un alt caz, *Murray v. Olanda*, Curtea europeană a constata că în fapt: „... reclamantul, care suferea de o boală mintală, a fost condamnat, pentru comiterea unui omor, la executarea pedepsei detenției pe viață în Antilele Olandeze, în 1980. Solicitățile sale repetate în vederea eliberării au fost refuzate. În cererea trimisă la Curtea Europeană, acesta s-a plâns, în baza articolului 3 din Convenție, de imposibilitatea revizuirii deciziei de condamnare și a condițiilor detenției sale”[7]. Printr-o hotărâre din 10 decembrie 2013, o Cameră a Curții a hotărât că „...nu a existat nicio încălcare a articolului 3, sub aspectul pedepsei detenției pe viață aplicate reclamantului”. Aceasta a notat că posibilitatea revizuirii unei pedepse a detenției pe viață a fost introdusă în 2011 pe cale legislativă, iar legislația prevedea că orice persoană condamnată la executarea unei asemenea pedepse va fi eliberată condiționat după executarea a cel puțin 20 de ani din durata ei, în cazul în care pedeapsa privativă de libertate nu mai servea unui scop rezonabil. În consecință, cazul reclamantului a fost revizuit, însă acesta nu fost eliberat, pentru că era considerat periculos și predispus la comiterea de noi infracțiuni. De asemenea, Camera a hotărât, în unanimitate, că nu a existat nicio încălcare a articolului 3 în privința condițiilor de detenție ale reclamantului” [7].

La data 17 aprilie 2014, la cererea reclamantului, cazul a fost trimis în fața Marii Camere. În consecință, Curtea a dezvoltat principiile generale aplicabile în prezenta speță: „Deținerea reclamantului în penitenciar și nu într-o instituție medicală de specialitate nu putea înlătura necesitatea unui tratament recomandat. Simplul fapt că pedeapsa care i-a fost aplicată nu prevedea că acesta trebuie supus unui tratament medical și faptul că el nu a depus o cerere în vederea acordării tratamentului nu scuteau statul reclamat de executarea obligațiilor sale pe durata încarcerării reclamantului și asigurarea unei îngrijiri medicale corespunzătoare, în vederea reabilitării sale. Deși principiul reabilitării deținuților a fost recunoscut expres în dreptul națio-

nal începând cu 1999, riscul ca reclamantul să comită o nouă infracțiune a fost considerat prea mare pentru ca acesta să fie trecut pe lista persoanelor eligibile pentru eliberare sau eliberare condiționată. Practic, tratamentul reprezenta o precondiție pentru progresul reclamantului, în vederea reabilitării. Lipsa unui tratament sau a evaluării necesității unui tratament semnifică faptul că, atunci când reclamantul și-a formulat cererea în fața Curții, solicitările privind eliberarea sa nu puteau conduce la concluzia că acesta a progresat semnificativ în vederea reabilitării sale, astfel încât deținerea lui continuă să nu mai servească unui scop punitiv. În consecință, condamnarea la pedeapsa detenției pe viață a reclamantului nu a fost reductibilă de facto, așa cum o cere articolul 3 din Convenție” [7].

În activitatea sa jurisdicțională, Curtea europeană a mai apreciat următoarele situații ca pedeapsă inumană sau degradantă:

a. Reclamantul militar în termen, scutit de exerciții fizice în baza unei prescripții medicale, a fost obligat să execute 350 de flexiuni, ca pedeapsă pentru neefectuarea în mod corect a curățeniei locului de cazare. Pe timpul efectuării acestor exerciții fizice, reclamantul și-a pierdut cunoștința și a fost transferat la spital, unde a fost diagnosticat cu o leziune a coloanei vertebrale, ceea ce a condus la scutirea pe viitor a obligațiilor sale militare, fiind declarat invalid de gradul II. Deși impunerea unor exerciții fizice face parte integrantă din disciplina militară, ele nu trebuie să pună în pericol sănătatea și demnitatea persoanei. În cauza dată, Curtea a constatat că reclamantul a fost obligat la executarea unor exerciții fizice ce i-au afectat sănătatea, atât pe moment, cât și pe un termen mai îndelungat. Gravitatea sancțiunii aplicate nu poate fi explicată de vreo necesitate de ordin militar sau disciplinar. În afară de aceasta, sancțiunea a fost aplicată reclamantului în mod deliberat, pentru a-i aplica intense suferințe fizice sau psihice, ceea ce constituie o pedeapsă degradantă [8];

b. Sancțiunea reclamantului deținut, cu menținerea într-o celulă de izolare timp de 25 de zile, deși potrivit regulamentului aceasta nu poate depăși 15 zile, la care s-a adăugat boala reclamantului și alimentația proastă a acestuia, a constituit o pedeapsă inumană aplicată în privința lui [9];

c. Deținutul care suferea de tulburări mintale cronice, împrejurare cunoscută de autoritățile locului de detenție, fără să fie supravegheat și fără a i se stabili tratamentul necesar, a fost pedepsit cu o sancțiune disciplinară semnificativă – 7 zile în izolatorul disciplinar și 28 de zile de detenție suplimentară. Astfel, situația creată a fost de natură să-i afecteze sănătatea fizică și mintală, fapt ce constituie un comportament incompatibil de tratare a unuia bolnav mintal. În astfel de împrejurări, Curtea a constatat că sancțiunea aplicată a constituit o pedeapsă inumană [10].

Criterii delimitative: pedeapsă inumană sau degradantă și trata-

ment inuman sau degradant. După cum s-a menționat anterior, prin formularea art. 3 din CEDO se face o diferențiere netă dintre diferitele forme de maltratare ce pot fi aplicate în privința persoanelor, prevăzându-se expres că acestea se pot manifesta prin: tortură, tratament inuman sau degradant, pedeapsă inumană sau degradantă. Reieșind din valorile europene, care în mare parte sunt axate pe protecția prioritară a demnității umane, acest mod de formulare a normei are drept fundament străduința de a asigura o protecție maximă persoanei împotriva maltratărilor, indiferent de natura actelor de conduită prin care acestea se pot manifesta. Bineînțeles, că o asemenea preocuparea a Consiliului Europei de protejare a demnității ființei umane, mai ales împotriva eventualelor abuzuri din partea autorităților are și un impact aplicativ asupra art. 3 din CEDO.

În primul rând, însăși CtEDO în activitatea sa jurisdicțională de apreciere a încălcărilor art. 3 din Convenție în raport cu anumite situații factice trebuie să facă o delimitare clară, prevăzută de Convenție, dintre formele de maltratare. În al doilea rând, autoritățile naționale au și ele o obligație corelativă de a face o asemenea distincție, atât în activitatea de prevenire generală, cât și în cea specială, incluzând și o sancționare penală graduală, stabilită în funcție de gravitatea faptei. De exemplu, analizând dispoziția art. 166¹ C.pen. al Republicii Moldova, putem constata că infracțiunea de tortură prevăzută la alin. (3) este sancționată mai aspru decât infracțiunea de tratament inuman sau degradant prevăzută la alin. (1) al aceluiași articol.

În prim-plan, „pedepsele inumane sau degradante” urmează a fi delimitate de „tratamentele inumane sau degradante”, întrucât între aceste două categorii există cel mai înalt grad de afinitate. „Tratamentul inuman sau degradant” reprezintă, de regulă, o faptă a unui individ, care, chiar dacă acționează în cadrul unei acțiuni statale organizate, depășește sfera de competență ce-i este acordată prin lege. După cum se menționează pe drept cuvânt în doctrina de specialitate, tratamentele inumane sau degradante sunt rezultatul unor situații de fapt, concretizate în producerea unor traume fizice sau psihice de un anumit nivel de agenți ai statului, iar în anumite situații chiar de persoane particulare. Într-o asemenea situație responsabilitatea juridică internațională a statului în cauză, pe terenul art. 3 din Convenția europeană, va fi angajată în limitele în care statul nu a luat măsurile ce se impuneau, spre a le preveni sau spre a-i pedepsi pe cei vinovați pentru suferințele îndurate de către victimă [11, p. 168]. Spre exemplu, pentru prevenirea tratamentului inuman sau degradant, R. Moldova a realizat obligația pozitivă cu caracter penal de incriminare a acestor conduite criminale la art. 166¹ alin. (1) C.pen.

„Pedepsele inumane sau degradante” sunt rezultatul unui act instituționalizat statal dat de lege și se găsesc înscrise în arsenalul represiv al statu-

lui. Destinația art. 3 din Convenție pe această dimensiune este de a interzice instituirea unui model represiv care ar înjosi determinarea umană sub aspectul aplicării unor pedepse inumane sau degradante [11, p. 168-169]. Prin urmare, prin prevederea separată a „pedepselor inumane sau degradante” în cadrul art. 3 al Convenției s-a urmărit interzicerea în cadrul normativ al statului a unor pedepse cu caracter inuman sau degradant. Astfel, politica penală a statului și a sistemului pedepselor penale trebuie să fie orientată, pe de o parte, în direcția abolirii sau interzicerii unor asemenea pedepse, iar, pe de altă parte, în direcția aplicării arsenalului de pedepse legale în condiții în care executarea lor nu ar permite lezarea demnității umane. Spre exemplu, detențiunea pe viață nu este considerată de către CEDO ca fiind o pedeapsă inumană sau degradantă, însă executarea ei poate fi realizată în condiții antiumane sau degradante.

În cauza *Murray v. Olanda*, ChEDO a statuat: „Condamnarea unui infractor major la pedeapsa detențiunii pe viață nu este incompatibilă cu articolul 3 din Convenție, atât timp cât pedeapsa nu este extrem de disproporționată și atât timp cât există, de la data impunerii acesteia, perspectiva eliberării și posibilitatea revizuirii ei. În conformitate cu standardele de drept comparat și internațional existente, revizuirea nu trebuie să se asigure mai târziu de douăzeci și cinci de ani de la pronunțarea pedepsei la detențiunea pe viață, trebuie să aibă loc revizuiți periodice după, iar autoritățile naționale trebuie să examineze dacă, în timpul executării pedepsei, există schimbări în viața deținutului și progrese în direcția reabilitării sale de o asemenea importanță, încât deținerea ulterioară nu mai este justificată din motive punitive legitime” [7].

Prin urmare, problema „pedepselor inumane sau degradante” este văzută de către ChEDO mai mult ca una instituționalizată și nu ca act de conduită săvârșit de către o persoană. Considerăm că anume aceste rațiuni stau la baza neincriminării pedepselor inumane sau degradante în legislația penală a Republicii Moldova. Pedepsele inumane sau degradante săvârșite la nivel instituționalizat depășesc cadrul de incriminare și aplicare a art. 166¹ C.pen., întrucât norma penală nu poate sancționa conduite ilegale săvârșite de către autoritățile publice, ci doar de către reprezentanții acestora..

Alta însă este situația pedepselor inumane sau degradante aplicate abuziv în cazuri particulare de agenți public (funcționari sau persoane publice), mai ales atunci când sunt săvârșite tendențios de către scopul pedepsirii arbitrare a persoanelor. Plecând de la prevederile art. 166¹ C.pen., la care nu este consfințită distinct infracțiunea de „pedeapsă inumană sau degradantă”, apare întrebarea firească: Cum va fi încadrată din punct de vedere juridico-penal o asemenea faptă?

Pentru rezolvarea acestei probleme se va lua în considerație asemă-

narea dintre „tratamentul inuman sau degradant” și „pedeapsa inumană sau degradantă”. Orice pedeapsă, mai ales cea penală, constituie un „tratament social” aplicabil în baza legii unei persoane pentru o conduită ilicită în scop de reabilitare socială a acesteia. „Tratamentul inuman sau degradant”, în sensul avut în vedere de art. 3 din CEDO, presupune o comportare sau o atitudine negativă și abuzivă manifestată de agenții publice față de persoană prin care-i este lezată demnitatea. În cazul „tratamentului inuman” această atitudine se exprimă prin acte provocatoare de leziuni sau suferințe fizice și morale, susceptibile de a produce tulburări psihice. În cazul „tratamentului degradant” victimei i se provoacă sentimente de teamă, de neliniște și de inferioritate, de natură a o umili, a o înjosi și, eventual, de a-i înfrânge astfel rezistența fizică și morală.

„Pedeapsa inumană sau degradantă”, ca act individual, presupune un comportament ilegal al agentului public manifestat prin aplicarea unei pedepse neprevăzute de lege sau prin aplicarea abuzivă a unei pedepse prevăzute de lege. „Pedeapsa inumană” constă în aplicarea unei pedepse prin care victimei i se provoacă leziuni sau dureri fizice sau psihice, iar „pedeapsa degradantă” este o sancțiune prin care victima este umilită, înjosită sau prin care i se provoacă un sentiment de teamă, inferioritate față de cei din jur, aplicată deseori în scopuri discriminatorii. Prin urmare, „pedeapsa inumană sau degradantă” din natura lucrurilor implică după sine un „tratament inuman sau degradant” manifestat în privința victimei.

Plecând de la noțiunea legală a „tratamentului inuman sau degradant”, prevăzută la art. 166¹ alin. (1) C.pen. „cauzarea intenționată a unei dureri sau a unei suferințe fizice ori psihice, care reprezintă tratament inuman ori degradant...”, putem observa că legiuitorul nu specifică acțiunea sau inacțiunea prin care se provoacă rezultatul infracțional. Prin această tehnică legislativă legiuitorul oferă posibilitatea aplicării art. 166¹ alin. (1) C.pen. în privința oricărui comportament ilicit (acțiuni sau inacțiuni), prin care se cauzează victimei un tratament inuman sau degradant, inclusiv pe calea aplicării abuzive a unei pedepse dacă fapta este comisă *de către o persoană publică sau de către o persoană care, de facto, exercită atribuțiile unei autorități publice, sau de către orice altă persoană care acționează cu titlu oficial sau cu consimțământul expres ori tacit al unei asemenea persoane.*

Pe baza raționamentelor expuse mai sus, considerăm că în legislația penală națională „pedepsele inumane sau degradante” aplicate de către agenții publici cad sub incidența art. 166¹ alin. (1) C.pen. Bineînțeles, că pentru aplicarea normei este obligatorie atingerea pragului minim de gravitate de lezarea a art. 3 din CEDO. Pragul minim de gravitate nu este atins atunci când actul săvârșit asupra victimei constituie o simplă brutalitate, insuficientă pentru a aduce o ingerință textului art. 3 din Convenție.

pragurilor de gravitate a maltratării, organele abilitate se vor conduce de mai multe circumstanțe și împrejurări: contextul în care este săvârșită, durata pedepsei aplicate, natura acesteia, efectele fizice sau psihice asupra victimei (adică dauna efectiv produsă), metoda de săvârșite, sexul, vârsta, starea de sănătate etc. Aceste circumstanțe și împrejurări vor fi evaluate în cumul sau fiecare în parte.

În perspectiva unor amendamente legislative, pentru o mai bună implementare a prevederilor CEDO în materia prevenirii torturii și a faptelor adiționale, considerăm ca fiind oportună incriminarea distinctă a infracțiunii de „pedepse inumane sau degradante” atunci când acestea sunt comise de către persoane publice sau de către o persoană care, de facto, exercită atribuțiile unei autorități publice, sau de către orice altă persoană care acționează cu titlu oficial sau cu consimțământul expres ori tacit al unei asemenea persoane. O astfel de propunere se încadrează și în experiența pozitivă a unor state europene în privința prevenirii „pedepselor inumane sau degradante”. De exemplu, la art. 281 alin. (1) C.pen. al României, cu denumirea marginală de „supunerea la rele tratamente” este sancționată fapta de „Supunere a unei persoane la executarea unei pedepse, măsuri de siguranță sau educative în alt mod decât cel prevăzut de dispozițiile legale ...” [12]. La alin. (2) al aceluiași articol este sancționată penal fapta de „Supunere la tratamente degradante ori inumane a unei persoane aflate în stare de reținere, deținere ori în executarea unei măsuri de siguranță sau educative, privative de libertate...” [12]. Prin urmare, în cadrul unui și aceluiași articol legiuitorul român sancționează două fapte corelative: pedepsele inumane sau degradante, în art. 281 alin. (1), și tratamentele inumane sau degradante – art. 281 alin. (2). În C.pen. al Austriei la **§312 alin. (1) cu denumirea de chinuirea sau neglijarea unei persoane deținute** este prevăzută răspunderea penală pentru „Fapta persoanei care, în calitate de funcționar cauzează unei persoane deținute sau oricărei persoane reținute în baza unui mandat oficial, aflate în custodia sa sau la care are acces în interes de serviciu, chinuri fizice și psihice ...” [13]. Potrivit alin. (2) al aceluiași articol, „Cu aceeași pedeapsă se pedepsește funcționarul care își neglijează grav obligația sa de îngrijire și custodie a unei astfel de persoane, cauzând astfel, fie și doar din culpă, semnificative prejudicii asupra sănătății sau dezvoltării fizice sau mentale a persoanei” [13].

Criterii delimitative: pedeapsa inumană sau degradantă și tortura.

Tortura este considerată cea mai gravă formă de maltratare. Nici art. 3 din Convenția europeană, nici CtEDO pe parcursul activității sale jurisdicționale nu a oferit o noțiune a torturii. Totuși CtEDO a aprobat în parte definiția prevăzută în Convenția Națiunilor Unite împotriva torturii. Aceasta se

referă la „orice act prin care se provoacă unei persoane, cu intenție, o durere sau suferințe puternice, de natură fizică sau psihică, în special cu scopul de a obține, de la această persoană sau de la o persoană terță, informații sau mărturisiri, de a o pedepsi pentru un act pe care aceasta sau o terță persoană l-a comis sau este bănuită că l-a comis, de a o intimida sau de a face presiune asupra unei terțe persoane, sau pentru orice alt motiv bazat pe o formă de discriminare, oricare ar fi ea, atunci când o asemenea durere sau suferință sunt provocate de către un agent al autorității publice sau orice altă persoană care acționează cu titlu oficial, sau la instigarea sau cu consimțământul expres sau tacit al unor asemenea persoane” [14].

Prin urmare, actele de tortură se caracterizează prin următoarele trăsături distinctive: 1) orice durere sau suferință deosebită, fizică sau mintală; 2) intenția făptuitorului de a le produce; 3) subiectul care le produce este un agent al forței publice sau o persoană care acționează la instigarea ori cu consimțământul expres sau tacit al acesteia; 4) scopul săvârșirii unor asemenea acte constă în obținerea unor informații ori mărturii, aplicarea unei pedepse pentru un act comis de victimă sau de o altă persoană, precum și pentru exercitarea unor presiuni asupra victimei sau asupra unei alte persoane.

Pentru delimitarea „pedepselor inumane sau degradante” de „tortură” pot fi aplicate, în mare parte, aceleași criterii ca și pentru delimitarea „tratamentelor inumane sau degradante” de „pedepsele inumane sau degradante”. Totuși și pe acest segment delimitativ se impun anumite precizări.

Unul dintre scopurile alternative specifice torturii, instituit de actele internaționale de referință și de art. 166¹ alin. (3) C.pen. al Republicii Moldova, îl formează *pedepsirea abuzivă și ilegală a victimei pentru un act pe care aceasta sau o terță persoană l-a comis ori este bănuită că l-a comis*. În acest caz, „pedeapsa inumană sau degradantă” este absorbită de noțiunea de „tortură” considerată de către CtEDO ca cea mai gravă formă de încălcare a art. 3 din Convenția europeană. Acest lucru se întâmplă atunci când aplicarea arbitrară a unor pedepse degradante sau inumane atinge pragul maxim de gravitate instituit de art. 3 din CEDO. *Pragul maxim de gravitate* este atins atunci când victimei, în rezultatul aplicării acțiunii sau inacțiunii de maltratare sub forma „pedepsei inumane sau degradante”, i se provoacă o suferință fizică sau psihică „puternică” sau „deosebită”. Prin urmare, pe plan național, maltratarea prin forma pedepselor inumane sau degradante care implică o atingere maximă a pragului de severitate justifică încadrarea faptei în baza art. 166¹ alin. (3) C.pen., la care este statuată răspunderea penală pentru fapta de tortură.

Bibliografie:

1. Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene. <https://fra.euro->

- pa.eu/ro/eu-charter/article/1-demnitatea-umana [accesat la data de 1.12.2022].
2. Declarația Universală a Drepturilor Omului adoptată și proclamată de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie 1948. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115540&lang=r.
 3. Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, încheiată la Roma la 4 noiembrie 1950. În baza de date Moldlex.
 4. Hotărârea ChEDO din 7.06.2001, Papon v. Franța. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22002-6242%22>}. (accesat la data de 02.12.2022).
 5. Tyrer c. Regatului Unit. <https://ionas-law.ro/arii-de-practica/drepturile-omului/curtea-europeana-a-drepturilor-omului/jurisprudenta/articolul-3/tyrer-c-regatul-unit> (accesat la data de 14.01.20023).
 6. Hotărârea ChEDO din 21.02.1999, Singh v. Regatul Unit, citat de Bîrsan C. În: Convenția europeană a drepturilor omului, Comentariu pe articole, Ed. C. H., București, 2010, p. 168.
 7. Hotărârea ChEDO din 24.06.2014, Murray v. Olanda. <https://www.constcourt.md/libview.php?l=en&idc=177&id=1384&t=/Legal-Summaries-ECtHR/2016/strongMurray-v-Olanda-MCstrong-Ireductibilitatea-de-facto-a-pedepsei-detentiei-pe-viata-impuse-unui-detinut-care-sufera-de-boli-mintale-Incalcare> (accesat la data de 12.02.2022).
 8. Hotărârea ChEDO din 3.07.2008, Chemlev v. Rusia, citat de Bîrsan C. În: Convenția europeană a drepturilor omului, Comentariu pe articole, Ed. C. H., București, 2010, p. 168.
 9. Hotărârea ChEDO din 24.05.2007, Gorodnitchev v. Rusia, citat de Bîrsan C. În: Convenția europeană a drepturilor omului, Comentariu pe articole, Ed. C. H., București, 2010, p. 168.
 10. Hotărârea ChEDO din 3 aprilie 2001, Keenan v. Regatul Unit. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-59365%22>} (accesat la data de 02.12.2022).
 11. Bîrsan C. Convenția europeană a drepturilor omului, Comentariu pe articole, Ed. C. H., București, 2010.
 12. Codul penal al României din 17.07.2009. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/223635> (accesat la data de 23.12.2022).
 13. Codul penal al Austriei din 23.01.1974. <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Austria-RO.html> (accesat la data de 23.12.2022).
 14. Convenția împotriva torturii și altor pedepse și tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, adoptată la New York pe 10 decembrie 1984 (<http://www.cddep.ro/pls/legis/legis>).